

CSALÁD ÉS ISKOLA.

NEVELÉS-OKTATÁSÜGYI SZAKKÖZLÖNY,

szülők, kisdiednevelők, tanítók és a nevelésügy barátai számára.

KIADJA A KOLOZSMEGYEI TANÍTÓ-TESTÜLET.

FELELŐS SZERKESZTŐ: Rieger Imre.

Belmunkatársak: DR. BARTÓK JSTVÁN, BOD PÉTER, BOROS GYÖRGY, DR. CSERNÁTONI GYULA, SZIRJÁK ALBERT, DR. FERENCZI ZOLTÁN, SÁNDOR JÓZSEF.

Megjelenik — július és augusztus havakat kivéve — havonként kétszer, legalább egy ivnyi tartalommal.

Előfizetési ára: egész évre 3 frt, félévre 1 frt 50 kr.

Pályázatok s egyéb hirdetések petit soronként 5 krral számíttatnak.

E közlöny beltartalmát illetők a szerkesztőhöz (Lyceum-épület); az előfizetési pénzek, hirdetések és reklamációk pedig — NAGY KÁLMÁN közs. isk. igazgató-, egyleti pénztárnok címén — a kiadó hivatalba (Feleki út 1. sz. a.) küldendők.

A képzelem és a nevelés.

(Folyt. és vége.)

Lássuk most, minő eszközöket kell a nevelésnek használni, hogy a teremtő képzelem helyes irányban fejlődjék.

Soha se jut eszünkbe kérdezni, hogy a lelki élet nyilatkozatainak olyan kiváló erői, minő a figyelem, az emlékezés, az ítélés hasznosak-e vagy károsak; de annál inkább halljuk lépten-nyomon feltenni ama kérdést, hogy minő előnyöket s minő hátrányokat nyújt minékünk az alakító képzelődő tehetség? Vannak, különösen a felületes vizsgálódók közül elegendő, a kik ennek a tehetségnek rovására irnak fel igen sok bajt; de vannak megint olyanok is, a kik túlbecsülik.

Tagadni nem lehet, hogy a képzelődő tehetség gyakran tévútra vezet a fiatal embert s csalóka példák utánzására készíti őt; nyilvánvaló, hogy a fantázia elősegíti némelyeknél a nevelésnek, bizarrnak előszeretettel; táplálja a csufolódási hajlamot, ép úgy mint ellenkezőleg, a hamis érzékenység felé való törekvéseket is. Tény, hogy a fiktív dolgok iránt való hajlandóság a regényesnek, rendkívülinek ápolására készíti s az élet valódi viszonyaival szemben fogékonyságra vagy érzékenységre vezet.

A képzelem helytelen iránya, beteges elfajulása megakasztja az ifjunak komoly czélok felé való törekvését, vagy pedig olyan kerékvágásba tereli, olyan tervek véghezvitelére sarkalja, a melyek semmit vagy igen keveset érnek. Hány munkakerülő megbukott, elégedetlen férfiú és nő van a társadalomban olyan, a ki szerencsétlenségének, boldogtalanságának árát az ifjúkori zabolázatlan fantáziának fizette meg!

Ezért nem csekély a feladat, a mely a nevelők-re s kiváltképen a leánygyermek nevelőire hárul, midőn arról van szó, hogy a kezök alá bizott növendékek képzelmet helyes irányban fejlesszék és vezessék. És, a mint előbb is mondók, kiváltképen a női nem érdemel e tekintetben nagy figyelmet, a mely a képzelődő tehetség eltorzulására sokkal inkább hajlandó, mint a férfinem. A helytelen irányba terelt női fantázia rovására fejlődnek ki a ravaszság, mesterkéltség, színlelés és hamis érzékenység s még több más hibák is.

Mindezen árnyoldalak dacára, melyeket a képzelem ellen felhozhatnak, azt mondhatjuk, hogy a baj nem oly nagy, hogy azért lelkünk eme szép tehetségét el kellene itélnünk. Mik is alapján véve a képzelem okozta hibák? Mik is képezik ezen álmódosásoknak alapját, ezen „spanyol váraknak“ hátterét, a melyek a fiatal fejeket annyira képesek elszédíteni? Felelet: az értelmi és erkölcsi nevelésnek hiányai, hibái; a jellemfejlesztés elhanyagolása, a figyelmeztetni, komolyan munkálkodni nem tudás vagy nem akarás, tehát a restség és a morális érzületnek alacsony foka.

A nevelés és tanítás feladata — nem csak az iskolában, hanem a családban is — hogy a bajt megelőzze, esetleg gyógyítsa is. Azomban akár megelőzőleg, akár pedig javítólag akar eljárni, az orvosszert ne a képzelem elfojtásában keresse; ez haszontalan munka lenne, mert tudni való, hogy a léleknek egyetlen egy tehetségét sem lehet előltni, vagy legalább is nem egészen, s így bár mennyire is igyekeznénk a képzelmet is korlátozni, ellensúlyozni, összeszorítani, az mégis találna valami módon kiutat s annál féktelenebbül működne, minél inkább meg volt egy ideig zabolázva.

Gyakran panaszkodnak a nevelők, hogy egyik-másik növendék értelmé el van butulva; holott az értelem inkább elfajul, mint elbutul. De bármiképpen legyen a dolog: nem butul el a nélkül, hogy el is ne fajulna. Itt is épen úgy, mint minden más lelki tehetségnél, a természet útjait kell követni, ha a képzelemre nevelőleg akarunk közrehatni. A természet törvényei meg arra fognak bennünket tanítani, hogy a képzelem káros fejlődésének megakadályozására legtöbbet tehet a helyes oktatás, az értelemnek fokozatos és szakadatlan kifejlesztése, mint minden szellemi működésnek legfőbb szabályozója. Mert a képzelemnek lényegéből folyik, hogy arra olyképpen mint más lelki tehetségeknél, közvetlenül hatni nem lehet, s így az iskolai neveléssel egyenesen, tehát más közvetett eszközök igénybe vétele nélkül, se előmozdítólág, sem pedig gátlólág annyira befolylni a gyermek fantáziájára nem vagyunk képesek, mint pl. bizonyos eszközökkel hatnunk lehet a figyelemre, az emlékezetre, az ítélőtehetségre stb. Ezért tehát különböző eszközök segélyével s csakis közvetve kell a képzelmet természetes irányba terelnünk. Ezeket az eszközöket meg kiváltképpen az értelmi erők

és tehetségek nyújtják s hol izgatólag, hol fékezőleg vagy kormányzólag befolyásolják a képzetek társulását.

Az értelem szabályozó hatása a képzelemre kezdetben nehezen megy ugyan, de lassanként szokássá, mintegy második természetté válik az embernél s megvédi őt sok ballépéstől, helytelen irányú elhatározásoktól.

Ámbár tagadhatatlan, hogy a teremtő képzelem eltorzult, fékevesztett iránya igen sok szerencsétlenségnek lehet kiinduló pontjává: hibáznánk, ha föl nem tüntetnők azokat az óriási előnyöket is, a melyek az emberiségre belőle származnak.

Az értelem által szabályozott képzelem alkotásait szemlélhetjük a költők, festők, szobrászok és zenészek mesteri műveiben; de ugyanilyenekkel találkozunk a tudomány nagy embereinek századokra szóló munkáiban is. Egy Newton, a mint a végtelenbe tovairamló csillagok szabályos pályafutását méregeti; egy Cuvier a mint egy néhány töredék maradványból fölépíté az antiluvialis korszak állatvilágának rendszerét; egy Columbus, a mint a föld másik oldalára más útat keres az eddiginél s egy James Watt, a mint a gőz fcsztő erejét a gépek hajtására alkalmazni akarja — mindmeggannyian az értelem rostáján átszüremlett s megtisztult képzelemre támaszkodnak s alkotásaikat a teremtő fantáziának köszönhetik. Egy szóval bárhol is, a hol valaminek kitalálásáról van szó, elkerülhetetlen az alkotó képzelem munkája — le egészen a leggegyszerűbb iparágakig. Maguk a divat, a ruházat és a háztartás körében előforduló változtatások a képzelemnek szüleményeiül tekinthetők s nincs az az iparág, a hol az iparosnak valami képzelemre ne lenne szüksége.

De menjünk tovább. Az alakító képzelem munkája nem állapodik meg a feltalálások, tervezetések régiójában, sőt ennél tovább, messzébb hatolva, az eszmények, ideálok világába ragadja az embert. Eszményeket alkotunk a földi lét számos viszonyairól úgy a hasznosság mint a szép és igaz szempontjából. Az eszményi a lehető tökéletesnek gondolata; ennek a magasztos gondolatnak meg a képzelem kölesönöz egyedül varázst, élénkséget, életet; ez állítja mi élénk a megalkotandó vagy elérendő feladatot úgy, mintha lelki szemekkel is látnók. S minél műveltebb az értelem, minél nagyobb a megtisztult ismeretek tömege, minél gazdagabb és hívebb az emlékezet s minél tisztább az izlés: annál inkább kiszélesbül a képzelem világa is s annál inkább határozott szint és alakot ad ez a jellemnek s az emberi alkotásoknak. Ha tehát a nemes ideálok fejlesztéséről akarunk szólni, ki kell terjesztenünk figyelmünket az értelmi, erkölcsi és kedélyi élet minden ágára, mert csakis ezeknek összhangzó művelésével érhetjük el azt, hogy növendékünk a jó, szép és igaz dolgokról nem csak tiszta belátással birjon, de azokat a lehető legtökéletesebb alakban megvalósítani is képes legyen.

Mindazok, a melyekről eddig szoltunk, a képzelemnek oly munkásságait tüntették föl, a melyek kiválókép a külső megvalósítást célozták s mondjuk ki nyíltan: a hasznossági elvet is magukban foglalták. Hiányos volna azonban fejtegetésünk, ha mellőzni akarók azokat az eredményeket is, a melyek egészen subjektív természetűek. Ilyenek is fordulnak elő nagy számmal a képzelem munkálkodása közben. A hatás, a melyeket a képzelem bennünk előidéz, az érzelmeiben, megindulásokban, u. n. emótiókban szokott nyilatkozni. Minden műalkotás, költemény, regény, fest-

vény, szobor, zenemű stb. hatással van érzelmeinkre is a szerint, a mint a mi izlésünknek, gondolatkörünknek, tehát műveltségi állapotunknak hol kisebb, hol nagyobb mértékben megfelelni képes. Innen van az a nagy vonzóerő, a melyet a képzelet-szülte jeles alkotások, pl. regények, versek, festvények stb. mindnyájunkra, de különösen az ifjakra gyakorolnak. Szívesen ragadtatjuk át magunkat a művész-alkotta könyv olvasása közben a képzelem búbájós világába, mert az bennünk kellemes emótiókat teremt; örömmel andalgunk el a zene csábos hangjai mellett, mert az legbensőbb érzelmeinket költi föl.

Itt is azt a kérdést tehetjük fel, hogy minő előnyöket vagy hátrányokat nyujtanak minékünk ezen, a képzelem-szülte alkotások folytán támadó érzelmelek? Felelet: előnyös vagy hátrányos voltuk attól függ, hogy minő a dolog természete, a mely ezen érzelmelek fölidézte s továbbá minő az egyén, s minő nevelésben részesült, a mely ezen érzelmeleknek ki van téve?

Vannak nagy bölcsék, híres írók, a kik a műalkotások okozta érzelmeleknek nem barátjai; ilyenek J. J. Rousseau, Kant stb. Ezek ki akarnak küszöbölni minden oly fajta dolgot, a mely a növendék képzelmére fokozólag hathatna, azt mondván, hogy a fantázia emekörben önmagától is eléggé élénk. Vannak megint olyanok is, a kik a képzelem-szülte bárminő alkotásokat, föltéve, hogy azok művészi kivitelűek, tehát legyenek azok akár képek, szobrok, akár színművek, regények vagy versek, nem tiltanának el a növendékek elől s „hamis szégyennek“ nevezik az olyan felfogást, a mely az ifju korunkat el akarná zárni a képzőművészet alkotásai élvezésétől vagy a költői művek olvasásától. Azonban valljuk meg őszintén, se az egyik, se a másik félnek nincsen teljesen igaza, hanem itt is, mint az élet számos körülményeiben, a két véglet között vont út lesz a leghelyesebb és a legezéravezetőbb. A képzőművészeti vagy a költői alkotások között lehetnek s vannak is nagy számmal olyanok, a melyeket a gyermek megért, tehát helyes emótiókat is nyer általuk; de megint, a mint tudjuk, vannak elég olyan művek is, a melyeknek szellemét, tendenciáját a gyermek nem értheti meg, vagy a mi még rosszabb: épen félreérti. Megjegyezzük, hogy mindig csak műalkotásokat tartunk szem előtt. A félreértett, vagy hiányosan felfogott mű aztán nem is keletkeztetheti a növendékben azt az érzelmet, a mely nemesítőleg hathatna kedélyi és erkölcsi életére. Nem áll tehát azon elv se, hogy „a tisztának minden tiszta,“ mert az ítélő, belátó képességtől függ első sorban is, hogy valamely dolgot megérthesünk s aztán át is érezhessünk. Ezért részben a szülőkre, részben a nevelőkre (tanítókra) nehezedik a feladat, hogy fokozatosan válogassák meg azokat a műalkotásokat, a melyeket a növendékekkel szemléltetni, olvastatni akarunk. De nagy hiba volna elvonni tőlük minden alkalmat, hogy az emberi képzelem alkotásaiiban ne gyönyörködhesseken s belső világukat, érzelmeiket ezek által is ne művelhessék; sőt épen ellenkezőleg kitünő nevelési eszközül fognak szolgálni a tanító kezében úgy a képzőművészeti mint a költői alkotások, ha helyes paedagogiai érzékkel és belátással nyujtatnak a növendékeknek.

A paedagogiai haszon azonban, a mely a költői vagy más műalkotásokból származik, nem csak az emótiókban, hangulatkeltésben fog állani, hanem abban is, hogy az így felkeltett érzelmelek visszahatást gyakorolnak a növendék értelmére és képzelmére is. Bain sze-

rint: jóllehet a képzelem munkái által előidézett érdeklődés alapja az általuk fölkellett emóciókban áll, mind e mellett is bizonyos értelmi elemre is találunk azokban a leírásokban, jelenetekben és esetekben, a melyek a kedélymozgalmat meghatározzák. Benyomást gyakorolnak az emlékező tehetségre az érzelmek élénksége által s az értelemnek nagyobb mozgékonytágot kölcsönöznek. Szolgálatot tesznek saját képzelemünk alkotásainak is s hozzá járulnak, hogy az igazat jobban fel fogjuk s felékesítsük; ellátnak bennünket a magasztos képzetek sokaságával s emlékezetünkbe vésik az emberi szellem legfenségesebb nyilatkozatait.

Minden haladás az értelem és érzelem világában megfelelő előhaladást von maga után a morális nézetekben is. Ha tehát pl. az esztetikai érzés mi bennünk nemesbedik, a szív kulturájával együtt nemesedni fog morális világunk is. Az esztetikai érzelmek föl emelnek s lelki örömmel töltenek el; s míg egyfelől bámulattal, csodálattal adózunk az érzelmeket fölkelítő dolgoknak, más részről egész lényünk minden nemesebb ereje fölmelegsik általuk. A szépnek csodálata s átérzése a költészet és művészetben, valamint magában a természetben is rá vezet bennünket a szépnek szeretetére az erkölcsi világban is, — mert a régi bölcs szavai szerint mindnyájan képesek vagyunk, hogy magunkban alakítsuk meg saját szobrunkat az eszményi szépség formájára, — a szépnek bámulása egyúttal rá visz minket magára az istenség legbensőbb átérzésére is.

Ilyen értelemben fogva fel az esztetikai érzelmek becsét, azt mondhatjuk, hogy azok megbecsülhetetlen eszközt nyújtanak a nevelőnek az ifjú lelkészek művelésében és irányításában. Elhanyagolásuk meg megfosztaná a lelket a legmagasztosabb érzelmek egyikétől és sívárrá, köznapiaszá tenné az ifjú kedélyvilágát.

Azt a kérdést tehetjük fel most, hogy nem lépünk-e túl a czélon, midőn az ilyen eszményi érzelmek ápolását az elemi nevelésnél is óhajtandónak találjuk? Épen nem! Nem akarhatjuk, hogy az esztetikai nevelés csupán a felsőbb fokú intézetek tanulói számára legyen fentartva; nem kívánhatjuk, hogy csak ezeknek legyen alkalmuk lelkesülni és fölmelegedni a szép és nagszerű dolgokon! Sőt épen ellenkezőleg elő kell készítenünk a nép nagy tömegének gyermekeit is arra, hogy a műalkotásokban s a természet alkotásaiban egyformán gyönyörködni, azokból okulni s azokon lelkesedni is tudjanak. A költészet és művészet alkotásainak élvezése nem lehet csak egy bizonyos osztály kiváltsága ép úgy, mint nem egyesek, hanem mindnyájunk bámulásának tárgyát képezi s kell is hogy képezze a legnagyobbszerűbb s legszebb műalkotás; maga a természet is.

Kimondván az általános elvet, miszerint a népiskolák növendékei is az esztetikai képzés czéljából a költészet és művészet alkotásainak élvezésére ép úgy igényt tarthatnak, mint a természet, e nagy művész, csodáinak bámulására, ez által nem azt akarjuk állítani, mintha a népiskola minden válogatás s a gyermekek tehetségeinek minden tekintetbe vétele nélkül tartoznék a képzelem szülte alkotásoknak megismertetésére derűre-borúra törekedni. Ez, már az idő, alkalom hiányából s a gyermekek intelligenciájának kezdetleges mivolta miatt sem történhetnék meg. De megint elvárhatjuk a népiskolától is, hogy a gyermekek figyelmét a valódi szép iránt fölébressze, hogy képzelemeknek reális táplálékot nyújtson s képesítse őket, mikép a jövőre nézve is elég esztetikai fogékonysággal bírjanak.

És eme követelményeket nem csak a fiúk, hanem a leányok számára is vindikáljuk. Sőt azt mondhatjuk, hogy a leánykák számára az esztetikai érzelmek fejlesztése még sokkal szükségesebb, a kedélynek művelése, a képzelem tartalmának megadása még sokkal elkerülhetetlenebb, mint a fiuknál. A nemes érzelmek meggyökereztetése, morális méltóságuknak öntudatra hozatala egyformán követeli ezt. Képzelemeket ne árasztja el más, mint a fenkölt és tiszta gondolatok tömege. Nyujtsunk a nők számára is nemes ideálokat: ezek könnyüvé teszik számukra az élet terhet s kedvessé a kötelességet. Az meg tapasztalati igazság, hogy minél fenköltebb gondolkodásúak valamely társadalomban a nők, annál nemesebbek lesznek általuk a férfiak is; a nők műveltsége visszahat rájuk is. Helyesen mondja Rousseau: les hommes seront toujours ce qu'il plaira aux femmes; si vous voulez qu'ils deviennent grands et vertueux, apprenez aux femmes ce que c'est que grandeur et vertu.

Zajzon Dénes.

A földrajz tanítás a népiskolában.

(Folyt. és vége.)

És most a földrajz tanítás másik fő kellékére térve át, lássunk valamit a módszer helyes alkalmazásáról.

A földrajz szemléltető tárgy lévén, tanításánál a szemléltetést a legnagyobb pontossággal kell alkalmaznunk az első lépéstől az utolsóig, a legelső foktól a legfelsőig, különben munkánk ahhoz a homokra épített házhoz lesz hasonló, a melyet elseper a legelső gyenge fuvalom is.

A földrajznál is mint általában mindenütt, a legnevezetesebb és legjobb eszköz a szemléltetésre, megtekinteni a földnek azt részét, a mely a tanításnak épen tárgya. Az a földrajzi ismeret, melyet közvetlen szemlélet alapján szerez az ember, sokkal többet ér és maradandóbb, mint az, a melyet a legjelesebb könyvekből vagy térképekről sajátít el. Ezért a szülőföldet közvetlen szemlélet alapján kell multhatatlanul megismertetnünk. Ha ismerik már a tanulók alaposan az iskola helyiségét és tájékozni tudják magokat rajta a világtájak szerint, be kell jártni velök a lakóhely főbb utcait; ki kell vezetni őket a lakóhely környékére a szabadba, hadd szemléljék meg az ott található földrajzi alapfogalmakat: a kiemelkedést a földből (halom, dombot, hegyet,) lapályt, forrást, patakot, folyót, tavat, szántóföldet, rétet, völgyet; valamely magasabban fekvő pontról meg kell szemléltetni velök a vidéket, láthatárt; föl kell kerestetni a világtájakat, megfigyeltetni a nap fölkelését, lenyugvását, és a hold különböző fényváltozásait. Tegyenek kirándulást a tanulók a szomszéd helységekbe, valamely közelebb fekvő városba, a hol a szemléltetésre több alkalmas tárgy található.

Azokat az alapfogalmakat, melyeket a szabadban közvetlenül szemléltetve megértettünk és kellően elsajátítottunk a tanulókkal, bemutatjuk a térképen, megmagyarázva és értetve velök, hogy miként vannak megjelölve a használatban lévő térképen.

A természetben azonban a földrajznak nagyon kicsiny részét tudjuk közvetlen szemléltetni t. i. a lakóhelyet és annak vidékét. A tananyag többi részét már csak közvetve alkalmas eszközök segítségével szemléltethetjük. Ilyen szemléltetési eszközök a fali térképek,

kézi átlás, városok, helységek, épületek, szerszámok, vidékek, emberfajok és népviselet képei, termények, gyártmányok, földgömb, lunarium és planetarium.

A térkép, mint a legszükségesebb és legnevezetesebb szemléltetési eszköz, megérdemli, hogy egy kis sé tüzetesebben szóljunk róla. A térkép segélyével:

1. Teljes tájékozást nyerünk azokról a vidékekről, a melyeket közvetlen szemlélet alapján ismerünk.

2. Tiszta és hű képet szerzünk azoknak a vidékeknek a földrajzi viszonyairól, a melyeket közvetlen szemlélet útján nem áll módunkban megismerni.

3. A különféle jelek, szívek és körrajz segélyével olyan általános nézőpontokat nyerünk, a melyek az egyes országok és vidékek szemléltetésével egészen háttérbe szorulnak. Ki volna képes pl. valamely magas hegyekkel borított vidékről, a melyet beúttazott, helyes képet alkotni magának a térkép nélkül? avagy ki tudna valamely nagy kiterjedésű nyílt tengernek, a melyet hajóval bejárt, partjai irányáról és alakzatáról hű képet nyerni csak azután, a mit közvetlen szemlélet közben látott.

Jó és a mai kor követelményeinek megfelelő térképek a földrajz tanításnál jóval nagyobb és nevezetesebb szerepet játszanak, mint a jó tankönyvek. Hogy azonban a térképet öntudatosan és sikeresen használhassák a tanulók, első és legfőbb teendők megismertetni velök a térkép olvasás módját, azaz rávezetni arra, hogy tudják a különböző földrajzi fogalmakat leolvasni a térképről és abból, a mit látnak a térképen, képesek legyenek levonni a természetes és szükségképeni következtetéseket. „A térképek — Peschel Oszkár találó kifejezése szerint — a bölcsök kövei s nem is egyebek, mint kövek, ha nincs meg a bölcs, a ki megértse. A térképek, jelképek, melyek titokszerű nyelven szólnak hozzánk, tehát az oktatásnak mindenek előtt arra kell törekednie, hogy azt a jelképes beszédet megértse a tanítványok.“

A térkép olvasás elsajátításával oly képzettség birtokába juttatjuk a tanulókat, a mely sokkal értékesebb, becsesebb, mint az emlékezet útján elsajátított ismeret, mivel az utóbbi önálló és így maradandóbb elsajátításához a kulcsot szolgáltatja. Arra nézve pedig, hogy a térképek megtegyék a kellő szolgálatot három dolog szükséges:

1. Jó fali térkép. 2. Jó és a fali térképpel teljesen megegyező atlasz a tanulók számára. 3. Olyan tanító, a ki érti a térképhez fűzni a tanítást.

A térkép akkor jó, ha minél inkább megfelelő a valóságnak, azt a vidéket, a melyet ábrázol, annyira hiven tünteti fel, hogy az illető vidék jellemző természeti tulajdonságait könnyű szerével le lehet olvasni róla; ha a rajta előforduló nevek helyesen és tisztán olvashatólag vannak írva.

A térképektől, az elérendő cél érdekében, azt is méltán megvárhatjuk, hogy csak annyi anyagot öleljenek fel, a mennyi épen szükséges a tanítás azon a fokán, a melyen használjuk. E tekintetben azonban nagyon sok kifogás alá esnek térképeink, mivel igen sokat tartalmaznak, és így megnehezítik a szemléltetést. A népiskolák számára nincsenek még külön fali térképeink, pedig tagadhatatlanul szükségesek volnának.

Minden iskolában lenni kellene alkalmas természettani és politikai fali térképnek.

A tanításnál, ha csupán politikai térkép áll is

rendelkezés alatt, a természettani viszonyok ismertetésének mindig meg kell előznie a politikai viszonyok tárgyalását. Az osztrák-magyar monarchiának igen szép kivitelű természettani fali térképe jelent meg ezelőtt egy pár évvel a nagyméltóságú vallás- és közoktatási miniszterium kiadásában; a mely bizonyára nagy előnyére válik a földrajzi oktatásnak.

A térképek közt a szemléltetésre legalkalmasabb és legezészerűbb a domború térkép, melynek az a nagy előnye van a sima fali térképek felett, hogy három irányú kiterjedése lévén, nemcsak a hosszúság és szélesség, hanem a magasság szemléltetésére is alkalmas. E térkép igen nagy sikerrel használható a hegylánczok, völgyek, hágók vagy átjárók, dombok és lapályok ismertetésénél. Megbecsülhetetlen hasznát lehet venni a domború térképnek hazánk tárgyalása alkalmával. Az osztrák-magyar monarchia domború térképének egyetlen népiskolában sem volna szabad hiányoznia.

Az atlasz, melyet a tanulók kezébe adunk használatra, csak akkor fog megfelelni a célnak, ha a fali térképpel teljesen megegyezik és mindazon kellékek megtalálhatók rajta, melyekről a fali térképekről szoltam. Mily nagy kár, hogy czélszerű népiskolai kézi átlásaink egyáltalán nincsenek. A kézi átlások megválasztásánál, mivel valamilyent okvetlen adunk kell a tanulók kezébe, arra ügyeljünk, hogy olyan ne ajánljunk használatra, a mely jóval több anyagot tartalmaz, mint a mennyre a népiskolában szükség van.

A tanítóra nézve a következőket jegyezhetjük meg:

1. Tanulmányozza tanítványaival a térképet oly alaposan, a mint csak teheti.

2. Ne a könyvből, hanem a térképről készüljön el a tanításra. A tanulókat szoktassa hozzá, hogy az átlás használata nélkül soha se tanuljanak és az átlással sokkal többet foglalkozzanak, mint a könyvvel, mert így alaposabb és maradandóbb ismeretet szereznek és nagyobb önállóságra tesznek szert, mintha a könyvből tanulják be a felhagyott leczkét.

3. Midőn tanít az iskolában, követelje meg azoktól a tanulóktól, a kik a fali térképet nem láthatják jól, hogy a tanítást a legnagyobb figyelemmel kövessék kézi átlásukon.

4. A tanítást és a kérdezést az útaztatási módszerrel kösse össze folyton. Midőn tanít, jelölje meg mindig pontosan az irányt, melyben a folyók folynak, a hegylánczok húzódnak és a helységek egymástól vannak; valamely vidék, ország vagy földrész megismertetése után, tétessen képzeleti útaztatást a tanulókkal a térképen valamely megjelölt helytől egy másikig, számot advatván velök az útba eső nevezetesebb városokról, hegylánczokról és folyókról. Felelés alatt ügyeljen a legnagyobb pontossággal, hogy a tanuló mindazt, a miről beszél, hiven és pontosan mutassa a térképen. Ily módon rövid idő alatt annyira belejönnek a tanulók a térképen való tájékozásba, hogy a legnagyobb készséggel tudnak bármely irányban eligazodni, a nélkül, hogy a legkevésbbé is zavarba jönnének valamely új kérdés föltevésére.

5. Midőn a tanításban elérte azt a fokot, a melyen a tanuló már a maga erején is képes a térkép figyelmes szemlélete alapján holmit kitalálni, ne mondja vagy mutassa meg előre, hanem olvastassa le és szabatosan mondassa el vele. Ezzel nemcsak önállóságra szoktatjuk a tanulót, hanem a tanulási kedvét is nagyban fokozzuk.

6. Tanítás közben egyszerre keveset öleljen fel, de azt igyekezzék minél bővebben és több oldalról kifejteni. A tanítás mindig élő szóval és szabadon történjék, mert a legjobb térkép sem pótolhatja az élő szót, a mely egyedül önthet életet, lelket a különben élettelen bármilyen szép képbe is. Az előadás legyen élénk, szabatos és erőteljes, hogy a tanulók a leirt vidéket mintegy magok előtt lássák a maga teljességében.

7. Vonjon gyakran párhuzamot és állítsa szembe az egyes részeket egymással és az egészszel; csoportosítson, foglalja egy csoportba pl. hazánkban a gabona termelésre, szőlő miveltésre, iparra, kereskedelemre, bányászatra stb. nézve nevezetesebb helyeket.

8. Legyen gondja az ismétlésre, hogy az eltanított anyag a tanulók állandó sajátjává váljék.

A szemléltetés nagyobb előmozdítása céljából szereznie kellene mindenik népiskolának képeket, a melyek egyes tájakat, hegyet vagy hegylánczot, tengert, tavat, pusztát, őserdőt, kikötőt, hajót, tűzhányó hegyet, emberfajokat, népviseletet, ritkábban előforduló állatokat és növényeket tüntetnek fel. E képek megtekintése sokkal többet ér, mint a legalaposabb és bővebb magyarázat. Ha másként nem áll módunkban szert tenni rájuk, gyűjtsünk képes lapokból össze minél több ilyen képeket, mert használatuk által rendkívül megkönnyítjük mind a magunk, mind a tanulók munkáját. Tájak és egyes természeti tárgyak szemléltetésére nagyon ajánlható Hirt „*Geographische Bildertafeln*“ című gyűjteménye, a mely olesó voltánál fogva könnyen megszereshető.

Végül egy pár szót kívánok szólni még a térképrajzolásról vagy szerkesztő módszerről, mint a földrajztanítás egyik segéd eszközéről.

Tagadhatatlan tény, hogy a térkép rajzolás nagyon hathatós segédeszköze a földrajz tanításnak, mivel nagy mértékben elősegíti a tanulók földrajzi tájékozottságát és öntevékenységet, valamint a képzetek tisztaságát. A térkép rajzolás haszna általánosan el van ismerve ugyan, de a kivitel módosataira nézve különböző és egymástól nagyban eltérő nézetek nyertek alkalmazást. Mellőzve egyfelől ezen különböző módok ismertetését, a melyek mesteres és nehéz voltaknál fogva a népiskolában egyáltalán nem alkalmazhatók, elfogadva másfelől azt a sokat hangoztatott véleményt, hogy a népiskolában módjával sikeresen alkalmazható a térképrajzolás: áttérek alkalmazási módjának rövid föltüntetésére.

Tapasztalásból tudva, hogy a gyermekek nagyon szeretnek rajzolni, már korán megkezdhetjük a térkép rajzolást a népiskolában. Midőn a szülőföldet ismertetjük, bátran megkezdhetjük a rajzoltatást is. Először a tantermet, azután az iskola épületét és udvarát, majd a helységet rajzoltatjuk le. Az utóbbiból azonban csak annyit kívánunk, hogy a helység főbb utcáit rajzolják le a tanulók a valóságnak megfelelően. A tantermet, az iskola épületét és udvarát közvetlen mérés útján rajzoltassuk le, mert csak így lesznek képesek alaposan felfogni és megérteni a térképrajzolást. Ugyanekkor magyarázzuk meg nekik, hogy a térkép készítőik fel szokták mérni pontosan azt a területet, a melyet le akarnak rajzolni, mert csak így képesek az egyes részek közt az arányt megtartani, úgy, hogy közülök egyik és a másiktól a kellő távolságnál távolabb, vagy hozzá közelebb ne essék. Együttal meg kell ismertetni velök ez alkalommal a területmérést is künn a természetben.

A mint a földrajz tanításban haladunk tovább, a rajzoltatást fokozatosan folytatjuk a tanulók ügyességéhez mérten. Lerajzoltatjuk velök egy pár helység fekvését, valamely vasút, folyó vagy hegyláncz irányát, szigetet, tavat vagy tengeröblöt. És ha mindezt kellő ügyességgel tudják végezni, áttérünk egyes vidékek rajzoltatására, előbb kisebb, később nagyobb területeket véve fel. Végül azokkal, a kik nagyobb ügyességet tanúsítanak, lerajzoltatjuk az egész országot, először a határokat, azután a nagyobb hegylánczokat és folyókat s a főbb helységeket jelöltetve meg a rajzon.

A rajzolást kezdetben leghelyesebb négyzetes háló használatával kötni össze; a kellő gyakorlat megszerzése után azonban teljesen mellőzendő a négyzetes háló alkalmazása.

A rajzoltatásnál főleg arra kell ügyelnünk, hogy:

1. Csak azt rajzoltassuk a tanulókkal, a mit már ismernek, mert ha ismeretlen vidék rajzolását kívánjuk, lehetetlent kívánunk.

2. A térkép rajzolás nem cél, hanem csak eszköz, és épen ezért minél egyszerűbb rajzot kívánunk, hogy minél hamarabb és könnyebben tudják a tanulók elkészíteni.

Azt hiszem, hogy nem táplálók alaptalan és hiú reményt, midőn annak az erős hitemnek és szilárd meggyőződésnek adok kifejezést, hogy e nagyjában föltüntetett elvek szigorú megtartása és pontos keresztülvitele mellett a népiskolai földrajz tanítás sikere gazdagon meg fogja jutalmazni a tanítók odaadó, semmi nehézségtől vissza nem riadó fáradságát.

• Adja az ég, hogy úgy legyen!

Bođ Péter.

A hazai népiskolai oktatás állapota.

(A vallás- és közokt. miniszter XV-ik jelentése.)

1. *A tankötelesekről és a tényleg iskolába járó gyermekekről.*
A tanügyi adminisztrációt a népoktatás terén soká zavarta és gátolta az a körülmény, hogy sem a tankötelesek számát pontosan össze nem irták, sem az iskolamulasztások ellenőrzésére és csökkentésére alkalmas, végrehajtható rendszabályokat nem hoztak. Nem tudtuk pontosan, hány tankötelessünk van, ennél fogva nem is tudhattuk, mekkora a mulasztók igazi száma s a mulasztók kimutatott számának csökkentésére sem tehattünk sokat. A törvény gondoskodik ugyan mindezekről, de a törvény betűje ez esetben is sok éven át írott malaszt maradt. Népoktatásunk ezer baja közt az említett bajok nem voltak ép a legesekélyebbek. Ezer meg ezer gyermek vonatott ki a népiskolába járás kötelezettsége alól s nőtt fel a nélkül, hogy csak olvasni is megtanult volna. Ujabb időben a viszonyok határozottan javulnak. A miniszteriumban komolyabban gondolnak a népoktatás ez alapvető feltételeivel, a tanfelügyelőkö nagy része is, mindennél sarkalva, jobban megfelel ebbeli kötelezettségének s a törvényhatósági közigazgatási bizottságok útján nagyobb erővel őrködik a tankötelesek összeírása s az iskolába járás ellenőrzése fölött. A miniszterium a többi közt azt az üdvös rendeletet adta ki, hogy a tankötelesek összeírása minden évben a mezei vagy munkaidő beállta előtt foganatosíttassék, a mikor az előjáróságok is jobban ráérnek és a gyermekek is jobbadán a házi tűzhely körül tartózkodnak. A kormány továbbá kiterjesztette az iskolaszékek ama kötelezettségét, hogy a gyermekek iskolába járatását ellenőrizzék, a polgári község előjáróságára is. Mindez intézkedések jótékony hatása az eredményekből válik nyilvánvalóvá. Míg ugyanis

	1000 lakós közt	Összesen
1877-ben volt	156 tanköteles,	2.126,863 gyermek.
1881-ben	154	2.119,676
1883-ban	165	2.276,917
1884-ben	166	2.292,052

A tankötelesek száma tehát 1881 óta 172,376-tal gyarapodott, a mi nyilván csak a pontosabb összeírás eredménye. Meg-

jegyzendő azonban, hogy az összeírás nagyobb pontosságának eredménye csak a mindennapi iskolába járókra vonatkozik; a 13—15 évesekből statisztikai számítások szerint még mindig vagy 60,000 lappang, kiket szülőik meg gazdáik kivonnak az iskolába járás kötelezettsége alól.

Iskolába járt a 2 millió 292,052 gyermek közül 1 millió 836,459, vagyis 1000 tanköteles közül 801,2, iskolázás nélkül maradt 455,593 hat-tizenöt éves gyermek, 1000 közül 198,8.

Ha a multra tekintünk vissza, ez eredménnyel meg lehetünk elégedve. 1869-ben 1000 tanköteles közül csak 504,2 részesült oktatásban, 1884-ben 790,8, úgy hogy a legközelebbi egy év alatt a tényleg iskolába járók tömege 35,728-czal gyarapodott. A haladás valóban számbavehető. Még inkább az, ha a mindennapi iskolásokat elkülönítjük az ismételő iskolába járóktól. 6—12 éves volt ugyanis 1 millió, 662,703, kik közül iskolába járt 1 millió 428,039, vagyis 1000 közül 858,8, míg a második csoportból 1000 közül csak 646,9 részesült az ismételő oktatásban. De bármily szembetűnő is a haladás, nyilvánvaló, hogy itt nem állapodhatunk meg. Maga a jelentés mondja, hogy a 13—15 évesek iskolázási viszonyai még nagyon kedvezőtlenek „e részben a népiszkolai összes hatóságoknak még nagyon, de nagyon sok tenni valójuk van.“ A mindennapi iskolázás alól kivont 234,664 gyermek száma is tetemes csökkentésre szorul. Még mindig nem távolodunk el eléggé attól az ominózus félmiliótól, melyre az iskolába nem járók száma még nem rég rugott, úgy hogy összeszvetve ezeket a rendetlen iskolalátogatás viszonyaival, népoktatásunk állapotát bár haladónak, de a haladásra nagyon is reá szorultnak kell tekinteniünk.

2. A tankötelesek és iskolába járók kora, neme, vallása, anyanyelve. Az 1884/5. tanév ebbeli viszonyait a következő összeállítások tüntetik föl:

	6—12 éves	13—15 éves
tanköteles	1.662,703	629,349
iskolába járó	1.428,039	408,420

Tanév	A 6—12 évesek közül					A 13—15 évesek közt			
	mindennapi nyil. elemi iskolába járt	mindennapi magán népiszkolába	felső népiszkolába	polg. iskolába	középiszkolába	az elemi népiszkolák ismételő tanfolyamaiba	felső népiszkolába	polg. iskolába	középiszkolába
1884/5	1.399,665	4,940	510	7,236	15,688	383,526	2,959	6,952	14,988
1883/4	1.368,708	5,326	165	6,815	14,675	384,233	3,000	5,967	11,842

A tankötelesek közt 1,170,122 fiú és 1,21,930 leány. A fiúk száma tehát 48,192-vel haladta meg a leányokét. Minthogy az 1880. népszámlálás alkalmával több leány találtott, mint fiú, valószínű, hogy az összeírások alkalmával kevesebb gondot fordítottanak a leányok létszámának helyes megállapítására. Igen könnyen meg lehet, hogy emek révén talán ötven-hatvanezer tanköteles leány maradt ki az összeírásból, a mi természetesen az iskolába járók számát is sokkal kedvezőtlenebbé teszi.

A leányok oktatási viszonyai különben is kedvezőtlenebbek a fiukénál. Míg 1000 tanköteles fiú közül 837,5 részesült oktatásban, a leányok közt csak 763,3. A mindennapi iskolába járóknál is az arány hasonló. Van 845,207 fiú, iskolába jár 751,433; van 817,496 leány, iskolába jár 676,608. Ismételőkből van 324,915 fiú, iskolába jár 228,507, 304,434 leány, iskolába jár 179,853. Ez utóbbi csoportban tehát az arány még sokkal kedvezőtlenebb, 1000-re számítva a két szám: 703,5 és 590,7! Erdemes megemlíteni azt is, hogy míg magániskolákba járt a 6—12 éves fiúk közül 1130, a leányok közül 3819 látogatott magániskolát. A jelentés ebből azt következteti, hogy leányiskoláink száma elégtelen s hogy előbb-utóbb „a bennlakással kapcsolatos leányiskolák szervezésére is gondolkunk kell.“

A vallási viszonyok, melyek nálunk föltötte fontos kulturai viszonyokkal kapcsolatosak, külön figyelemre méltók.

Vallásra nézve	Tanköteles			Iskolába járó		
	összesen	az ország lakosságának százaléká	a teljes létszám százaléká	összesen	az ország lakosságának százaléká	átlagos arány
róm. kath.	1.115,552	17-14	48 67	162,846	14-79	86-31
gör. kath.	233,583	15-70	10-20	140,392	9 57	60-10
gör. kel.	287,313	14-87	12-53	196,163	10-15	68-27
református	332,790	16-46	14-25	265,865	13-15	79-87
evangelikus	197,451	17 62	8-81	173,918	15-52	88-69
unitárius	9,130	16-27	0-40	6,979	12 44	76 44
mózes h	116,233	18 59	5-08	90,266	14-44	77-66
összesen, ill. átlagosan	2.292,052	16-07	—	1.836,459	16-36	80-12

E táblázatból elég alaposan következtethető, hogy legtöbb tanköteles van a mózes vallásúaknál, utánuk következnek az ág. hitvallásúak, 3. helyen állnak a római katolikusok. Feltűnő csekély a görög kath. s görög keleti tankötelesek száma. Az iskolába járók más sorrend szerint csoportosulnak. Első helyen állanak az evangelikusok, második helyen állnak a r. kath. s harmadik helyen a mózes vallásúak. A reformátusok s unitáriusok megközelítik az átlagot, a gör. keletiek s gör. kath. messze elmaradnak mögötte.

	Anyanyelv szerint volt tanköteles	lakossági százalék	iskolába	átl.
			járó	arány
magyar	1.111,748	(17-20)	924,283	83-13
német	324,276	(17 01)	284,676	87-79
román	362,176	(14-47)	222,673	61-35
tót	315,734	(16-83)	277,673	87-94
szerb	62,686	(16-58)	49,163	78-43
horvát	46,639	(16-64)	39,246	71-91
ruthén	68,793	(19-06)	44,938	65 32

Itt is sajátosság viszonyok tűnnek ki. Legtöbb tanköteles van a ruthéneknél, de majdnem legkevésbé jár iskolába; a magyarok előkelő helyet (a 2.) foglalnak el a tankötelesek számában, s hasonlót (3.) az iskolába járók közt. A németek csak harmadik helyen állnak a tankötelesek sorában, de első helyen a iskolába járók közt; a tótok pedig, kik 4. helyen állnak a tankötelesek közt, megelőzik a magyarokat a mi az iskolalátogatást illeti.

3. Az iskolába járók egyéb viszonyai. A népoktatás megítélésére felette fontos körülmény, hogy mennyi ideig járnak a gyermekek iskolába. A törvény szerint a szorgalmi idő faluhelyen 8, városokban 10 hónap. De 1885-ben 1000 népiskola közül 100 nem fejezte be a 8 hónapi szorgalmi időt. Továbbá 1000 iskolába járó közül az év vége előtt kimaradt 151,2, míg taval csak 141 maradt ki, tehát e fontos tekintetben határozott hanyatlás mutatkozott. Összesen 279,902 tanuló nem fejezte be a tanévet, kik közül egy igen tetemes rész egyenesen az iskolába nem járók sorába iktatható.

A mulasztások összege kitesz 19.943,053 fél napot, még pedig úgy, hogy minden 1000 tanuló közül átlag 616,4 mulasztott átlag 17—18 fél napot. A megelőző éhez képest a mulasztók és mulasztások száma emelkedett. A büntetett mulasztások száma 701,84, úgy hogy 350,920 ftt 50 kr bírságnéznak kellett volna befolytania, tényleg pedig befolyt 40,340 ftt 71 kr, valamivel több mint taval, de taval csak 419,635 büntetési eset volt. Igen sajnáljuk, hogy e fontos tekintetben is visszaesés tapasztalható. A jelentés dicsőrettel említi Pest-Pilis-Ú-Kiskun-megyét, hol 9348 ftt hajtatott be; itt a községi előjárók minden hó végével el tartoznak számolni az e fajta bírságnézeket; továbbá Maros-Tordamegyét, hol a törv. bizottság közmunkát végzett a fizetni nem tudókkal s ezzel a minimumra csökkentette az indokolatlan mulasztási esetek számát. Valóságos példa arra, hogy a helyhatóság buzgalma, törvényisztelete és ügyszere-tete különböző viszonyok közt is tudja alkalmazni a célra vezető alkalmas eszközöket.

A tankönyvekre vonatkozólag a jelentés sajnálattal említi, hogy túlságosan terjed a népiszkolai tankönyvek használata; csak azon tárgyközből kell a gyermekek kezébe tankönyvet adni, melyeknek könyvből való tanítása mulhatatlanul szükséges, t. i., „olvasó, számtani gyakorló és történelmi kisebb kézikönyvek.“ A gyermekek közül 91,14% el volt látva minden szükséges taneszközzel.

A mindennapi tankötelesek közül 1884—85-ben 202,027 fejezte be a mindennapi iskolába járás kötelezettségét. Ezek közül irni s olvasni tudott 95-50%, csak olvasni 4-50%. Az 1880-i népszámlálás szerint hazánkban csak 45 százaléké a lakosságnak tud irni meg olvasni, (1000 közül 445-4), mit azonban a jelentés abból magyaráz, hogy a népszámlálásnál sokan eltagadják e tudásukat, mert ezt érdekükben állónak találják. A jelentés, nem tudni egészen pontosan, mi alapon, azt állítja, hogy „aránylagos számítás“ szerint 1885-ben az ország lakosságainak mintegy 68-43% tudott irni-olvasni, ill. csak olvasni. Ezt az aránylagos számítást nem ismerjük; bizonyos is, hogy sokan eltagadják irni olvasni tudásukat, de azt is tudjuk, hogy sokan meg elfelejtik, a mit az iskolában tanultak, a mi népekt. tanításunk sok helyütt alacsony színvonala miatt épen nem csodálatos. Még a 68 százalékot is kicsinyeljük s belőle is azt a meggyőződést merítjük, melyet maga a közokt. miniszter jelentésének minden lapja megerősít, hogy többet kellene tenniük a népoktatás ügyéért, mint teszünk, de nagyon tartunk tőle, hogy a népszámlálás egészben és nagyjában híven jellemzi a helyzetet s nekünk analfabetainkkal valóban s.égyenletes helyet kell elfoglalnunk a nyugat nemzetek közt.

4. A közegészségről s iskolákról Hazánkban nemcsak a községek száma mutat fel aránylagos tetemes hullánzást, de

folyton hullámzik az iskola tartó községek száma is; főleg a határszéleken az iskolatartás nem bír állandóságra jutni. Mintegy 350 oly községünk van, hol majd fennáll iskola, majd megismét megszűnik. A lefolyt tanévben 300 községben nem volt iskola, 5-tel kevesebben mint a megelőző évben, amde ez az ötös szám úgy jött létre, hogy 61 község, hol előbb nem volt iskola, iskolát tartott, 56 pedig, hol iskola volt, megszüntette. Csak ha az állam állitana e helyeken iskolát, lehetne véglegesen ez állapotokon javítani. Csak hogy ehhez egy s egy negyed millió frt átmeneti kiadás kellene, továbbá 200,000 frt évi állandó kiadás, a mire persze nem telik.

Az iskolák közt volt:

		% aránylag
állami jellegű népoktatási intézet	611	3 75
községi „ „ „ „	1856	11.38
róm. kath. hitf. népiskola	5347	32.80
gör. kath. „ „	2177	13.35
gör. kel. „ „	1788	10.97
ref. „ „	2336	14.32
evang. „ „	1434	8.80
unit. „ „	45	0.27
mózes v. „ „	5.2	3.14
magán jell. engedélyezett	168	1.03
nev. egyesület által fenntartott	31	0.19

Összesen volt 16305 népiskola, 100-zal több mint a megelőző évben. Keletkezett ugyanis 108 új állami, 12 községi, 10 r. k., 4 ref., 3 m. v. felek. népiskola, de megszünt 38 többnyire felek. népiskola. Az e téren tapasztalható hullámzást feltűnteti az a körülmény, hogy 1884-ben voltaképp 256 iskola szűnt meg és 371 keletkezett. A jelentés minden egyes ide tartozó helységet megnevez.

A 16,305 népiskola közt volt 16,082 elemi népiskola, 79 felső népiskola (köztük 8 felsőbb leányiskola, mely „most még” itt foglal helyet, tehát a legközelebbi jelentésben már helyesebb csoportosítás alá fog esni) és 144 polg. iskola

Kizárólag fiúiskola volt az elemi népiskolák közt 945, kizárólag leányiskola 1088, vegyes népiskola 14,049. A felső népiskolák közt kizárólag fiúiskola 20, kiz. leányiskola 58 s vegyes 1. (Ez ellenkezik a törvénnyel, mely felső nép- és polg. iskolákhoz vonatkozólag az elkülönítést elrendeli; az iskola (magán) meg is szűnt már azóta). A polg. iskolák közül fiúiskola volt 71, leányiskola 73

A nyilvántartásba fölvett 16,305 iskolában volt összesen 23,457 tanítói állomással. A legtöbb iskola természetesen egy tanítói állomással van szervezve, de a több tanítókkal szervezett iskolák is örvéndetesen szaporodnak, volt pedig:

egy tanítói állomással szervezett népiskola	12,807
két „ „ „ „	2,005
három „ „ „ „	616
négy „ „ „ „	404
öt „ „ „ „	176
hat „ „ „ „	100
stb. stb	

A tanítás eredményéről már az eddigi adatok alapján is mondhatunk ítéletet. Az iskolába járás pontossága, a taneszközök megvolta, a kilépők irni olvasni tudása, s a később említendő okleveles tanítók száma, hozzávető fogalmat ad népokt. állapotáról. Átlagos számokként említi a jelentés, hogy az írás, olvasás, anyanyelvi gyakorlatok s számvetés ismereteiben az arány 88-70%, iskolában helyes eljárás követtetett, a többiekben a megfelelő arányszám 62%.

Magyar tannyelvű volt a 16,305 iskola közt 8084, (49-58%); nem magyar tannyelvű iskola. de a melyben a magyar nyelv párhuzamos tannyelv volt, találtak 2797 (17-15%) 5424 nem magyar ajku iskola volt, melyekre az 1879. évi XVIII. t. cz. a magyar nyelv tanításáról vonatkozik. Itt a jelentés azt a sajátos eredményt konstatálja, hogy ezer ily iskola közt 429 megfelelt ebbeli köteleességeinek, 571 ellenben e köteleességnek nem tett eleget.

A tanítási nyelvről általában a következő táblázat ad igen érdekes felvilágosítást:

Az iskolák tanítási nyelve volt	1869-1885	1884-1885	1869-1885	1884-1885
		több kev.	több kev.	
Magyar	1869. 5818	1884. 7938	1885. 8084	2266 — 146 —
Német	1232	676	678	— 554 2 —
Rómán	2569	2843	2509	— 60 — 334
Olasz	—	9	11	— 2 —
Tót	1822	1378	1408	— 414 30 —
Szerb (horvát)	159	247	283	— 124 — 236 —
Horvát (vend)	93	60	50	— 43 — 10
Ruthén (bolgár)	473	468	416	— 57 — 52
Magyarral vegyes 2 nyelv	1451	2484	2797	1346 — 313 —

Ma gyar nélkül más

2 nyelv	181	82	69	— 112	— 13
	13798	16205	16305	+ 2507	+ 100

Hogy e tábla mily kedvező a magyar s a magyarral vegyes tannyelvű iskolákra nem szorul tovább magyarázatra.

Az iskolák közül 14,785 saját házában volt elhelyezve, 1520 bérházban. A 16,305 iskolában 23,457 tanító 23,443 tanhelyiségben oktatta a gyermekeket. Egy teremre jut átlag 70-71 tanköteles, 60-61 iskolába jár. Azonban csak 45-62%-a a termeknek van a törvénynek megfelelő állapotban s 60-66% rendelkezik teljesen czélszerű s minden szükséges butorzattal. Az iskolák felszerelése is megfelelő. Valamennyi rendelkezik az irni-olvasni tanításban szükséges falitáblákkal, 84-16%, a számlási, 97-76% a geográfiai, 51-78 a természettud. taneszközökkel. A 23,457 tanító közül pedig 17,808-nak van az iskola saját házában lakása. Faiskolák, iskolakertek, testgyakorló terek dolgában haladtunk ugyan, de az iskolák tetemes része e tekintetben még nagyon hátra van.

Állami jellegű népokt. tanintézet volt 611, ezek közül 548 elemi, 17 felső nép-, 7 felsőbb leány s 39 polgári iskola. Az elemi iskolák száma az utolsó év alatt igen tetemesen gyarapodott: 98-czal. Az elemi iskolákban 942 tanteremben, 849 rendez és 77 segédtanító vezetése alatt 49,720 gyermek részesült oktatásban. Kerültek 738,227 forintba, úgy hogy minden egyes iskola fenntartása 1347-13 forintba került. Az állampénztártól egyes bevétele ez iskoláknak 473,745 frt volt, közvetett 219,715 frt.

A felső népiskolák száma 79 volt, 3-mal több mint a megelőző évben. A tanulók száma ez intézetekben volt:

	fiú	leány	együtt
az I. tanfolyamban	391	1232	1623
a II. „ „	166	855	1051
a III. „ „	113	277	390
a IV. „ „	22	210	232
az V. „ „	—	94	94
a VI. „ „	—	79	79
Összesen	722	2847	3469

A 79 iskola közt volt 24 állami, még pedig 17 csak felsőbb népiskola, 7 felsőbb leányiskola.

Polgári iskola volt 144, még pedig teljes 6 tanfolyamu 22, csonka 5 tanfolyamu 5, négy tanfolyamu 89, 3-al 9, 2-vel 14, s eggyel 5. A tanulók összes száma ez intézetekben 14,188 volt, 1406-al több, mint a megelőző évben. A fiúk száma volt 7352, a leányoké 6836.

	1885	1884-hez	1885	1884-hez
	fiú	(szaporod. +)	leány	(szaporod. +)
Az I tanfolyamban volt	2982	+ 384	2710	+ 334
A II. „ „	1834	+ 220	1876	+ 357
A III. „ „	1191	— 37	1336	+ 146
A IV. „ „	921	+ 168	864	+ 67
Az V. „ „	260	+ 63	31	+ 12
A VI. „ „	164	+ 33	19	—

E táblázatból ez intézeteknek e tekintetben valóban virágzásnak induló állapota eléggé kiviláglék.

Ez iskolákban 945 tanár és tanító működött 598 rendes, 142 segéd, 205 óraadó. Polgári iskolákra képesített volt 562, magasabb fokú kvalifikációval bíró vagy elemi néptanító 383. (Miert nem tüntetik fel külön e két kategóriát?) Az iskolák költségei 976,376 frtra rugtak, mely összeghez az állam 425,420 forinttal járult.

5. A tanítókról. A tanítók összes száma 23,457 volt, úgy hogy Magyarországon minden 586 lakos népiskolai tanító. 1884 óta a tanítók száma szaporodott 299-czel, 1869 óta 5665-tel. E szám ekkép oszlott meg:

	Alkalmazva volt	jutott tanító	Egy iskolára jutott tanító
1. a 611 állami népiskolában		1243	2.03
2. az 1856 közs. „ „ „ „		3851	2.07
3. az 5347 r. k. „ „ „ „		7713	1.90
4. a 2147 g. k. „ „ „ „		2158	1
5. az 1788 g. kel. „ „ „ „		2059	1.15
6. a 2336 ref. „ „ „ „		2893	1.23
7. az 1434 ev. „ „ „ „		2153	1.50
8. a 45 unit. „ „ „ „		55	1.22
9. az 512 mózesv. „ „ „ „		947	1.85
10. a 168 magánjell. „ „ „ „		320	1.90
11. a 31 társulati „ „ „ „		65	2.09

A tanítók közt oklevéllel bírt 20,215, a. a. 86-18%, oklevél nélkül alkalmazott 3242, azaz 13 82%. Nem volt oklevele 100 tanító közül az áll. iskolákban 2-nek, a községiekben 6-nak, a mózes v. 7-nek, az egyesületieknél 9-nek, a magánintézetekben

